

U.1975B.236

Almindelige emner 11.9, 4, 9

Et svar: Om nogle af fejlene i Ross' retsteori

Af Preben Stuer Lauridsen

Ud fra den opfattelse, at Alf Ross' ovenstående indlæg, således som det også understreges i selve dette, ikke indeholder nogen egentlig anmeldelse men snarere er et debatindlæg, har redaktionen givet mig lejlighed til at svare. Dette gør jeg gerne. Dels er det altid en fornøjelse at debattere med Ross, dels får jeg herved lejlighed til både at udrydde visse misforståelser og uddybe nogle af mine vigtigste synspunkter i kritikken af retsrealismen.[1]

Sagen må deles i to.

Hvad angår begrebet *gældende ret*, eller - som jeg her hellere vil formulere det - spørgsmålet om retsdogmatiske udsagns korrekthed, er der ingen tvivl om, at Ross og jeg er uenige. Uenigheden er klar, grundlæggende og erkendt af os begge.

Hvad derimod angår spørgsmålet om *retspolitikens* karakter, dens definition og indhold, er der imidlertid tvivl om vores uenighed, ja, Ross og jeg er end ikke enige om, hvorvidt vi er uenige her. Ross mener, at vi i realiteten - stort set - er enige, og at jeg tolker ham forkert. Jeg mener (fortsat), at vi er uenige, og at jeg tolker ham rigtigt.

A. Lad mig starte med det sidste spørgsmål om *retspolitikken*, som formentlig kan gøres hurtigst færdigt.

Jeg skal ikke trætte læseren med dokumentation for, at jeg tolker Ross rigtigt, men i korthed henviser til min bog, hvor jeg allerede i forvejen har behandlet alle de af Ross nu rejste indvendinger, og blot understrege, at jeg naturligvis ikke benægter, at der i Ross' værker findes tilløb til, hvad jeg kalder en videnskabetisk holdning. Men jeg påstår, at min tolkning af Ross giver den mest harmoniske og sammenhængende og især den *eneste* konsistente og tvangfri læsning af hans skrifter, og at den tillige har støtte i mange - og ikke som Ross antyder få - helt klare og udtrykkelige passager i ordlyden af disse værker, se især min bog s. 309 ff, 334 ff og 355 ff.

Når Ross dernæst hævder, at han og jeg dertil er enige om retspolitikens karakter, og at jeg endda muligvis har skrevet af efter ham, så må jeg sige, at dette forundrer mig. Min opfattelse af retspolitikken er, som jeg nærmere har redegjort for det i min bog, i hovedsagen følgende (nævnt uden noget særligt system i rækkefølgen):

- 1) Retsvidenskaben har et i både logisk og etisk forstand uafviseligt *medansvar* for den almindelige samfundsudvikling.
- 2) Juristen har derfor *pligt* til at drive retspolitik og har
- 3) dertil i forbindelse hermed pligt til ikke blot at varetage velkendte og accepterede samfundshensyn men også til i en vis udstrækning at optræde som advokat for *afvigende* meninger f.eks. indenfor minoritetsgrupper i samfundet.
- 4) Der er tale om en *videnskabelig* virksomhed, som i sin helhed derfor også kan mødes med både videnskabsteoretiske og -etiske krav.
- 5) Det er *umuligt* skarpt at skelne mellem (politiske) målsætninger og (retlige) midler til at realisere disse mål.
- 6) Grænsen mellem retsdogmatik og retspolitik går ikke på, om der er tale om en efter sin *intention* deskriptiv eller præskriptiv virksomhed, men afhænger i stedet af om en vis retstilstand - bedømt efter en *sædvanlig* juridisk opfattelse - lader sig realisere indenfor rammerne af den bestående retsorden (retsdogmatik), eller om den kræver lovgivningsindgreb (retspolitik).

- 7) Grænserne mellem retsdogmatik og retspolitik er derfor på en lang række grænseområder flydende og *uskarpe*, og
- 8) begrebet retspolitik de *sententia ferenda* må *opgives*.

Hvis Ross nu virkelig vil erklære sig enig med mig i alle disse teser, så kan jeg kun være tilfreds. Men så må han vistnok samtidig tilbagekalde en lang række af sine egne tidligere teser, thi som enhver med et blot nogenlunde godt kendskab til Ross' retsteori vil vide det, er eller har hans opfattelse af retspolitikken været baseret på

237

opfattelser, der vel nærmest er diametralt modsat mine.

B. Spørgsmålet om *retsdogmatisk korrekthed* giver mig indledningsvis anledning til at rette en misforståelse, som jeg flere gange er stødt på, og som også Ross tilsyneladende nærer. Den går ud på, at min kritik af Ross' begreb om gældende ret er baseret på en bestemt *sprogteori* - herhjemme i original og selvstændig form repræsenteret af filosofen Arne Thing Mortensen - således at kritikken står og falder med holdbarheden af denne sprogteori. Dette er forkert. Det er sikkert rigtigt, at jeg i min bog endnu klarere, end det er sket, kunne og burde have præciseret relationen både mellem afhandlingen og Thing Mortensens teori og mellem denne teori og andre sprogteorier, og at misforståelserne til en vis grad kan føres tilbage hertil.[2] Manglende kundskaber om disse specifikke problemer og overfladisk læsning af min bog er dog nok også blandt årsagerne. Under alle omstændigheder vil jeg i kort form nu rette fejlen. Det ville, synes jeg, være synd, om sådanne grundlæggende misforståelser skulle hindre en egentlig *kritisk-juridisk* diskussion af problemerne. For ganske vist har jeg formuleret en struktur til en ny retsteori, der efter min overbevisning løser flere af de vanskeligheder den traditionelle retsrealisme ikke overkommer, men at der er mange uløste spørgsmål tilbage og lang vej igen, før en helt tilfredsstillende teori til afløsning af realismen er formuleret, skal jeg naturligvis være den første til at erkende, jfr. også min bog s. 183 ff.

Hvad er det nu jeg siger om Ross' opfattelse af korrekthedsproblemet? Jo, det er følgende to ting, der logisk er ganske *uafhængige* af hverandre og hver for sig står på egne ben - men som dog efter mit skøn også har en vis indbyrdes *forbindelse*, hvilket imidlertid er en helt anden sag:

1. Jeg hævder for det første, at Ross' tanke om, at den retsvidenskabelige beskrivelse efterprøves ved at sammenholde den med beskrivelsens genstand, nødvendigvis må lide af en afgørende fejl, fordi den enten fører ind i en *uendelig* logisk regres eller leder til *absurde* postuler om forholdet mellem retsdogmatisk beskrivelse og retlig erkendelse (min bog især s. 141 ff).

2. Jeg hævder dernæst, at Ross' tankegang, bedømt ud fra sine egne forudsætninger og konsekvent tænkt til ende, fører til afgørende *modsigelser*, og at den også af denne grund derfor må lide af en afgørende fejl (min bog især s. 153 ff).

Jeg vil nu for en kort stund lægge på hylden spørgsmålet om, hvad den nævnte grundlæggende fejl efter mit skøn går ud på, og i stedet blot se på disse to kritiske hovedpunkter. Thi det må ligge klart, at *uanset* om man vil mene, at jeg har ret eller uret i min opfattelse af, *hvad* Ross' grundlæggende fejltagelse nærmere går ud på - og dette er spørgsmålet om den såkaldte korrespondensforudsætning - så står disse to kritiske hovedpunkter stadig tilbage. Så længe de ikke er besvaret

tilfredsstillende, og det har ingen endnu gjort, så lider Ross' teori om gældende ret uimodsigeligt af *én eller anden* grundlæggende fejl, al den stund de bedømt såvel efter sine egne indre forudsætninger som efter almene synspunkter, hvis relevans Ross selv er enig i, fører til oplagte urimeligheder (jfr. ovenfor 2 og 1). Og så kan man nok så meget snakke om, at man ikke bryder sig om sprogteorien hos Thing Mortensen eller andre, som man heller ikke kender; dette kommer ikke *denne* sag ved. Det fremgår efter min mening klart af Ross' indlæg, at han ikke har forstået dette.

Ad 1: Mit første kritikpunkt er i sit fundament ganske enkelt - og bl.a. netop derfor betydningsfuldt. Jeg skal ganske kort gennemgå det, men må i øvrigt henvise til min bog især s. 144-148.

Efter Ross er en hvilken som helst retsvidenskabelig beskrivelse *altid* sand hvis og *kun* hvis det i virkeligheden faktisk også foregår sådan som det hævdes i beskrivelsen. Påstanden gående ud på f.eks. at tyveri er strafbart efter gældende (dansk) ret er altså sand, hvis og kun hvis tyveri faktisk også bliver straffet i den sociale virkelighed. Udsagn om gældende ret er altid udsagn om fremtidige myndighedsreaktioner.

Umiddelbart ser denne grundlæggende tanke naturligvis indlysende rigtig ud. Men vanskelighederne begynder dog straks, hvis vi tænker den videre.

Tyveri er altså strafbart, hvis og kun hvis tyveri faktisk straffes, antager Ross. Eller med lidt

238

andre ord: Påstanden om, at tyveri er strafbart, indebærer altså eller er identisk med en påstand om, at tyveri faktisk straffes. Javel, må vi så sige, men denne *sidste* påstand - at tyveri faktisk straffes - indeholder jo i sig selv en *beskrivelse* - gående ud på at »tyveri faktisk straffes« - og hvad vil det så sige at hævde, at *denne* beskrivelse er sand? Jo, svarer Ross, at sige at tyveri straffes, er at sige, at domstolene straffer for tyveri. Eller med andre ord: Påstanden, at tyveri faktisk straffes, indebærer altså videre eller er det samme som en ny påstand gående ud på, at domstolene faktisk iværksætter strafferetlige reaktioner mod personer, der har begået tyveri,^[3] og den er således sand hvis og kun hvis domstolene faktisk handler på denne måde. Javel, må vi naturligvis atter indvende, men denne nye påstand indeholder jo *igen* en *beskrivelse*, nu gående ud på at domstolene »faktisk iværksætter strafferetlige reaktioner mod personer der har begået tyveri« - og hvad vil det da sige at hævde, at *denne* beskrivelse er sand?

Det er ikke vanskeligt at se, at denne proces kan fortsætte ad infinitum. Uanset hvilke og hvor mange implicit givne påstande om domstolenes og andre myndigheders eksterne adfærd og interne motivation Ross og hans tilhængere indskyder, så indeholder hver ny påstand *endnu* en ny beskrivelse, og vi må da atter spørge, hvorledes så kriteriet for denne eller disse *nye* beskrivelsers sandhed skal bestemmes. Og en sådan uendelig logisk regres, der naturligvis ud fra ethvert synspunkt er uacceptabel, kan *kun* undviges, såfremt Ross og hans tilhængere vil hævde, at den *definitive* retsvidenskabelige erkendelse ikke behøver at betjene sig af noget *sprog*, men at den retlige virkelighed, som den f.eks. giver sig udtryk i domstolenes afgørelser, til *syvende og sidst* lader sig erkende spontant og på ensartet måde af enhver, uden at nogen beskrivelse nødvendigvis gøres. Eller med en anden formulering: At den retlige virkelighed har en selvstændig eksistens, uafhængigt af sproget og erkendelsen, og at visse juridiske beskrivelser af denne virkelighed derfor er umiddelbart givne som sande i sig selv. Her skulle processen så stoppe.

Jeg har kaldt en sådan opfattelse for absurd og i god overensstemmelse med tidligere tiders rationalistiske overbevisning om mulighederne for en sand praktisk erkendelse af retlige spørgsmål, som Ross ellers er en skarp modstander af, se min bog bl.a. s. 176-177. Ross siger *nu* at opfattelsen er udtryk for en »metafysisk realisme«. Men uanset navnet, er dette efter min mening præcis hvad Ross selv havner i, hvis han vil undvige den uendelige logiske regres. Og jeg tør måske smigre

mig med, at min kritik så småt er begyndt at åbne hans øjne for dette grundlæggende problem i hans retsteori. Der er nemlig ikke meget, som tyder på, at han tidligere har været særlig opmærksom på den nærliggende risiko for en sådan metafysisk retsrealisme, hvor visse retsvidenskabelige sætningers sandhed holdes for »umiddelbart givne«.

I bogen »Om ret og retfærdighed« (1953) fremhæver Ross f.eks. at »Enhver meningsfuld realpåstand må altså angå eller implicere *elementære, umiddelbare* erfaringer« og at de retsdogmatiske påstande om gældende ret derfor også må angå »visse *elementære*, umiddelbare erfaringer«, nemlig »domstolens handlemåde under visse omstændigheder«, s. 53, 1. og 3. afsnit. (med mine udh.). Men efter ordlyden er dette jo netop udtryk for en sådan absurd metafysisk realisme som jeg - og nu også Ross - forkaster. Det er rigtigt, som Ross skriver det RR s. 52, at »den moderne empirisk orienterede videnskabslogik«, d.v.s. den logiske empirisme, som Ross dér tilslutter sig, sondrede mellem sk. *analytiske* sætninger der er sande eller falske allerede efter deres logiske form, og sk. *syntetiske* sætninger, der ikke er det, d.v.s. hvor sætningens prædikat ikke kan findes allerede ved en analyse af dens subjekt, men mange af de logiske empirikere var naturligvis allerede tidligt klar over, at det var en yderst vanskelig sag *dermæst* at afgøre, hvorledes da de syntetiske sætningers sandhed eller falskhed så nærmere skulle kunne efterprøves, når en logisk analyse af sætningernes struktur altså ikke var tilstrækkelig, Ross' ovennævnte formuleringer fra RR s. 53 ville muligvis kunne passe udmærket på Moritz Schlicks tidlige arbejder, men allerede Otto Neurath anså sådanne formuleringer for at basere sig på en mystisk metafysisk absolutisme, jfr. herom bl.a. hos Jørgen Jørgensen: Den logiske empirismes udvikling (1948) s. 5 ff og 75 ff, og det er således ikke uden videre korrekt, når Ross s. 53 tager den logiske empirisme til indtægt for sin verifikationsteori.

Ad 2: Mit andet kritikpunkt skal jeg ikke gøre meget ud af i denne sammenhæng, al den stund

239

Ross i realiteten ingen indvendinger har fremsat imod det. Han benægter blot uden videre, at det er holdbart. Jeg har i min bog fremført min kritik i særdeles udførlige vendinger s. 156-182 og skal blot kort fremhæve, at jeg dér påviser, at Ross' gælbegreb bliver tvetydigt, idet det i sine konsekvenser snart må knyttes til selve retsnormen, snart til beskrivelsen af denne retsnorm, og at noget tilsvarende sker i relation til det i værket Directives and Norms (1968) anvendte formelsprog, som på lignende måde fører til modsigelser. Ross siger nu, at jeg tager fejl, fordi gælbegrebet aldrig må knyttes til normbeskrivelsen, og at mit forsøg på at bruge hans formelsprog er mislykkedes, bl.a. derved at formlen i min bog s. 173 er meningsløs, al den stund operatoren (sådan er det) forekommer 2 gange, hvad den ikke må.

Netop; dette er præcis mine pointer. Ud fra Ross' egne forudsætninger er begge dele uden mening, men begge dele er samtidig just, hvad Ross' tankegang fører til som nødvendig konsekvens. Og hvad specielt angår formlen i min bog s. 173, så er jeg enig med Ross i, at den er uden mening, men det er jo ej heller min formel, men derimod min videregning af Ross' egen formel, hvad jeg også udtrykkelig skriver s. 172-73-74. Så længe Ross ikke har tilbagevist disse videreregninger, må jeg holde for, at min kritik står ved magt, og jeg kan kun være tilfreds med, at han erklærer sig enig med mig i, at resultaterne af hans opfattelse er meningsløse. For andet og mere ligger der jo indtil videre ikke i Ross' svar på dette punkt. Når jeg argumenterer imod hans tankegang ved at reducere den ad absurdum, kan Ross dog ikke afvise denne kritik med en henvisning til, at konsekvenserne er absurde, thi dette er jo netop kritikens pointe. Ross må i stedet søge at vise, at hans tanke *ikke* kan reduceres som af mig hævdet, eller med andre ord, at der er fejl i min tankekæde. Anden udvej gives ikke.

3. Jeg kunne nu udmærket i min bog være standset ved den ovenfor under 1 og 2 anførte kritik af Ross' teori om gældende ret. Begge kritikpunkter invaliderer efter min opfattelse i sig selv denne teori, så

længe de ikke på tilfredsstillende måde kan tilbagevises. Og intet af punkterne baserer sig på nogen bestemt sprogteori - bortset fra at det første naturligvis indebærer en afvisning af en primitiv metafysisk realisme. Der er tale om kritikpunkter som efter mit skøn ethvert tænksomt menneske må rejse.

Af flere forskellige grunde har jeg imidlertid ønsket at gå videre for at finde frem til den grundlæggende fejl i Ross' teori; til *den* fejl som medfører de andre. Og jeg mener stadig, at der er en sådan fejl, og at den må findes i, hvad jeg kalder korrespondensforudsætningen og det heri implicerede realistiske postulat. Ross' teori er ganske klart - og ubestridt af ham selv - et specialfald af, hvad man med en mere generaliserende og filosofisk præget sprogbrug kan kalde en *korrespondenteori*, det vil i korthed sige en teori om at en beskrivelses sandhed efterprøves ved at sammenholde den med den genstand, som den er en beskrivelse af - som den korresponderer med - og at efterprøvelsen således sker ved at sammenholde ord og genstande. Korrespondenteoriene hviler på en forudsætning om, at det at beskrive en ting er at fremdrage virkelige egenskaber ved tingen, og at det at efterprøve beskrivelsen derfor er at efterprøve, om tingen nu også i virkeligheden har de egenskaber, som den i beskrivelsen hævdes at have. På tilsvarende måde hviler Ross' teori om gældende ret på en forudsætning om, at det at udtale sig om gældende ret, er at beskrive den i forvejen og uafhængigt af sprog og erkendelse bestående retsorden, at dette videre er at fremdrage egenskaber ved denne retsorden, og at beskrivelsens sandhed derfor efterprøves ved at sammenholde den med retsordenen. Har denne virkelig også egenskaber som beskrevet, så er beskrivelsen sand, ellers ikke, se i det hele min bog s. 141-142, 144 og 149-50.

I sin bog om »Perception og sprog« (1972), der er en filosofisk disputats og intet indeholder om juridiske spørgsmål, argumenterer Thing Mortensen nu for det synspunkt, at enhver korrespondenteori er enten intetsigende eller forkert (s. 64), og at dette kan føres tilbage til en grundlæggende metafysisk fejltagelse, den såkaldte ontologiske fejl, hvorefter beskrivelse og eksistens kædes sammen på den måde, at beskrivelsen - den sande beskrivelse - anskues som projiceret ind i tingen, som tingen iboende, således at tingen er en slags fysisk manifestation af dens egen beskrivelse. Anvendt på sproget fører dette ontologiske postulat til den opfattelse, som netop forudsættes i korrespondenteoriene, og som går ud på, at det sproglige system betragtes som afledt fra en ikke-sproglig virkelighed. Men enhver sådan

240

opfattelse må lide af en uafvendelig cirkularitet, thi det er selvsagt ikke muligt at redegøre for omverdenens beskaffenhed uden netop gennem sproget (s. 57, 59).

Sagf på jævnt juridisk og med min videretænkning: Når man som Ross hævder, at det *kun* er korrekt at beskrive tyveri som strafbart, hvis tyveri faktisk *er* strafbart, d.v.s. straffes, så hviler denne opfattelse på den forudsætning, at bestemte handlinger i omverdenen uden videre og uden nogen anvendelse af noget sprog kan erkendes som netop strafbare tyverihandlinger der mødes med myndighedssanktioner. Men der er naturligvis ingen handling som *i sig selv* er tyveri, og der er ingen myndighedssanktion som *i sig selv* udtrykker en tyveristraf. Om omvendt er der naturligvis heller ingen retsdogmatiske beskrivelser der *i sig selv* passer bedre på nogle retsfænomener end på andre.

Ross' svar er derfor enten trivielt eller forkert. Trivielt hvis svaret blot udsiger, at en beskrivelse er korrekt, hvis og kun hvis den er korrekt. Forkert hvis det postulerer, at bestemte handlinger i sig selv er bærere af bestemte sproglige beskrivelser og vice versa.

Og som jeg nærmere søger at påvise det i min bog: Det er formentlig disse eller denne grundlæggende fejltagelse - manifesteret i korrespondensforudsætningen og det realistiske postulat (s. 144, 149) - der har ført til de i forhold hertil afledede fejl vedrørende modsigelserne og den uendelige logiske regres, se især s. 145 ff og 150 ff.

Man kan nu naturligvis mene hvad man vil om Thing Mortensens kritik af korrespondenteoriene, der selvsagt i hans bog udvikles langt mere udførligt, end jeg her har kunnet fremstille den. Personligt finder jeg den logisk tvingende, og det ligger i hvert fald klart, at så længe Thing Mortensen ikke har fået noget tilfredsstillende svar på sin kritik, står det fast, at korrespondenteorien lider af de nævnte logiske fejl. Et sådant svar er ikke endnu forsøgt givet på en måde, der kan tages videnskabeligt alvorligt, d.v.s. skriftligt og begrundet, og indtil videre kan derfor ingen korrespondentstilhænger klare sig med blot at afvise andre korrektheds teorier som absurde og prise egne lyksaligheder. Omvendt er det dog også klart, at såfremt der en dag fremføres overbevisende indvendinger mod Thing Mortensens korrespondentkritik, så rammer de samme indvendinger naturligvis min formodning om, at fejlene i Ross' teori om gældende ret skyldes hans grundlæggende fejltagelse vedrørende korrespondensforudsætningens holdbarhed. For så er denne forudsætning naturligvis ingen fejl. Dette betyder imidlertid ikke, at Ross' teori så er reddet, for tilbage står jo stadig de betydningsfulde fejl, som jeg har omtalt ovenfor under 1 og 2. Så længe Ross ikke på tilfredsstillende vis har tilbagevist denne del af min kritik, er hans teori behæftet med alvorlige fejl, som invaliderer den ganske uafhængigt af korrespondenteoriens almene holdbarhed.

Thing Mortensens svar på det svære spørgsmål om, hvorledes vi da skal formulere en korrektheds teori til erstatning af korrespondenteorien, har jeg omtalt i min bog bl.a. s. 147 note 5 og s. 200-201. Svaret er særdeles originalt og sammensat, men med en til vort brug formentlig tilladelig generalisering kan vi sige, at det er udtryk for en sk. *kohærensteori*. Det vil i korthed sige en opfattelse, hvorefter sætningers korrektheds efterprøves ved at sammenholde dem med *andre* sætninger. Udtrykt populært er en sætning korrekt, hvis og kun hvis den passer ind i vort system af allerede eksisterende (korrekte) sætninger. Eller igen på jævnt juridisk: Om noget skal beskrives som f.eks. strafbart tyveri beror på de sproglige - juridiske konventioner på det pågældende retsområde.

Det er *denne* teori jeg har søgt at interpolere på den dogmatiske jura i min bogs kapitel V, og det er i *denne* og *kun* denne betydning, man kan sige, at mine ideer står og falder med Thing Mortensens sprogteori. Og dette gælder endda kun i begrænset omfang. Thi selv om en sådan kohærensteori på det almenfilosofiske plan vil kunne mødes med indvendinger, som så naturligvis også må inddrages i juraen, jfr. herom straks nedenfor, så står det dog fornuftigvis tilbage for juristerne at diskutere, i hvilket omfang mine forsøg på at udvikle hvad man kunne kalde en særlig *juridisk* kohærensteori, forekommer dem overbevisende eller ej. Jeg mener selv, at teorien næsten passer som hånd i handske til juraen, og at f.eks. de dogmatiske analyser, jeg gennemfører i min bogs kapitel V, vel er baseret på kohærenssynspunktet, men dog samtidig også - og det er jo min *pointe* - er i fuldstændig overensstemmelse med den juridiske *tradition*, baseret på sædvanlig *retskilde- og metode-lære*. For jurister må dette være afgørende, og man må altså, såfremt man vil kritisere min teori på dette punkt, oplede

241

eksempler på, at den fører til resultater, der bedømt ud fra de *juridiske* traditioner må betegnes som uacceptable. Hverken Ross eller andre har indtil videre gjort dette.

Der er, som jeg omtaler det i min bog bl.a. s. 276 ff, især 279-80, ingen tvivl om, at det efter en kohærensteori i almindelighed er en vanskelig sag at forklare, hvilken plads eksperimenter og iagttagelser skal have i den videnskabelige efterprøvelse. Thi at en teori vil være absurd, såfremt den frakender sådanne betydningsfulde elementer i videnskabelig erkendelse af afgørende relevans, er jo ingen uenig i. Og der er for mig heller ingen tvivl om, at der for tilhængere af kohærensteoriene må rejse sig flere svære problemer, når det skal forklares, på hvilken måde det afgøres, hvorledes de basale sætninger (f.eks. protokol sætninger) efterprøves, som de andre sætninger skal hente deres kor-

rekthed fra. Bl.a. er risikoen for, at kohærensteorien ikke selv har løst, men blot har udskudt det logiske problem, jo ganske nærliggende. Jeg skal ikke forfølge disse spørgsmål nærmere her, men blot henvise til, at Thing Mortensens løsningsforslag også på dette punkt forekommer mig egnede til anvendelse indenfor juraen, se Perception og sprog især s. 70 f, hvor han argumenterer imod, at de almene udsagn skulle kunne tolkes ekstentionalt (eller som et begrebsomfang), d.v.s. som værende af principielt samme art som de partikulært beskrivende udsagn, blot med et ubestemt omfang. I retsvidenskaben opfatter vi jo også netop i overensstemmelse hermed retskilde- og metodelærens almene sætninger som *regler* for retsdogmatiske beskrivelser, *ikke* som beskrivelser i sig selv.

Det korte af det lange er imidlertid, at Ross har misforstået min bog på dette punkt. Ja, jeg tør næsten antage, at han hverken har læst mig eller Thing Mortensen med nogen særlig omhu, for ganske som hele sidste halvdel af Thing Mortensens bog anvendes til at forsøge at redegøre for betydningen af eksperimenter og iagttagelse, se især s. 95 ff, således anvender jeg ca. 60 sider på at redegøre for, hvorledes det tilsvarende problem skal løses for retsvidenskabens vedkommende, se især s. 234 ff om domstolspraksis. Det lader sig naturligvis diskutere, om disse forsøg er vellykkede, men det er dog besynderligt at fremstille sagen som om de slet ikke findes.

Sagt ganske kort anerkender jeg naturligvis, at domstolenes praksis har stor, efter omstændighederne afgørende, betydning for den retsdogmatiske beskrivelse, men jeg hævder, at betydningen af praksis skal opfattes ikke som en del af selve korrekthedsproblemet, men som hvad jeg kalder praktisk afslutning på debatter mellem tilsyneladende lige korrekte retsdogmatiske teorier, og jeg viser videre, at dette tilmed netop synes at stemme med den traditionelle juridiske behandling af domstolenes praksis, se især s. 278 ff.

Kohærensteorier er endelig ikke et specielt moderne og absurd dansk fænomen. De kendes i varianter langt tilbage i tiden, støttes af mange filosoffer verden over og antages ikke sædvanligvis at burde begrænses til matematikken og lignende fag, hvor iagttagelse traditionelt antages ingen rolle at spille. Og indtil videre lider de i hvert fald ikke af fundamentale logiske fejl. Det er da naturligvis også forkert, når Ross nu hævder, at det er en »kendsgerning«, at videnskabsmænd overalt arbejder ud fra en korrespondensteori. Formuleringen er på en måde typisk for hans efter mit skøn fundamentalt fejlagtige opfattelse. Hvad alle er enige om er, at videnskabsmænd overalt udfører eksperimenter og gør iagttagelser, fremsætter hypoteser og prognoser. Hvad der er problematisk er derimod, hvorledes disse eksperimenter og iagttagelser m.v. skal forstås i relation til spørgsmålet om korrekthed og efterprøvelse. Ross og jeg besvarer indtil videre dette spørgsmål forskelligt i overensstemmelse med vore forskellige filosofiske udgangspunkter, men at spørgsmålet er problematisk, og at det naturligvis ikke er nogen »kendsgerning«, hvad hermed så skulle menes, at korrespondensteoretikerne har ret, har været velkendt i hvert fald helt tilbage til den logiske empirismes glansperiode i begyndelsen af dette århundrede.[4]

At videnskabsmænd fra hele verden for en del år siden »strømmede - - - til de steder«, hvor en total solformørkelse kunne ventes for at iagttage denne og gøre observationer, kan vi således ikke blive uenige om. Men som det vil være fremgået, har dette intet med sagen at gøre.

1. Afsnit B er delvis baseret på en gæsteforelæsning holdt ved Uppsala Universitet den 18. marts 1975.
2. Jfr. herved Mogens Kockvedgaard i U 1975 B, s. 91-92.
3. Jeg er enig med Ross i, at fremstillingen er forenklet, jfr. herved også min bog s. 141 note 8, hvor dette fremhæves. For analysen er dette dog ganske uden betydning, jfr. min bog s. 153 ff, hvor dette påvises.
4. Jørgen Jørgensen a.s.